

Hadis Öğretimi Üzerine Bazı Düşünceler

İlyas CANIKLI*

Özet

Kur'an'dan sonra, dine kaynaklık etme bakımından önemli bir yere sahip olan Hz. Peygamber'in sözlerini anlama gayretleri, sahabe döneminden itibaren Müslümanlarca aynı titizlikle sürdürülmeye çalışılmıştır. Sonraki dönemlerde ise hadisleri anlamaya yönelik öğretim faaliyetleri farklı kurum ve mekânlarda her geçen gün daha da artarak devam etmiştir.

Günümüzde ise ilk ve ortaöğretim kurumları ile üniversitelerin çeşitli bölümlerinde değişik isimlerdeki derslerde, öğrenci seviyeleri ve kurumun özelliğine göre hadislerin anlaşılma çabaları sürmektedir. Bu ise evrensel İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in misyonu açısından önemlidir.

Bu yazıda, sened ve metin kritiğine dayalı hadisleri anlama faaliyetinin önemli bir kez daha hatırlanmış, hadis öğretimini daha da etkin hâle getirmek için nelerin yapılması gerektiği hususunda bazı düşünceler dile getirilmiştir. Bu düşünceler çerçevesinde, öğretime konu olan hadislerde yer alan kavramların günlük hayatla ilişkilendirilerek verilmesine, Hz. Peygamberden bizlere nakledilen sözlerin bireysel, toplumsal ve evrensel değerler içerdiğinin farkında olunmasına dikkat çekilmiştir. Hadislerin öğretiminde bütüncül yaklaşımın önemine binaen, Kur'an başta olmak üzere, diğer ilmi disiplinlerden de azamî derecede yararlanılmasının, hadisleri anlamada parçacı yaklaşımın önüne geçmek açısından önemine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, sened-metin, eğitim- öğretim, kavram, bütüncül yaklaşım

* Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, DKAB Eğitimi Bölümü, icanikli@istanbul.edu.tr

Hadisin İslâm kültüründe ve Müslümanlar nazarında çok önemli bir yeri olduğu bilinen bir gerçektir. Aslında hadisin bu denli önemli olması Kur'an'ın ve son Peygamber Hz. Muhammed'in evrensel nitelikte olması ile yakından ilgilidir. Onun hadis olarak isimlendirilen sözlerinin bütün çağlarda dinin anlaşılmasındaki yeri ise Kur'an ve Hz. Peygamber ilişkisinin sürekliliğinin bir sonucudur.

Hadislerin sahabe döneminden itibaren birbirini takip eden nesillerce rivayet edilerek, İslâm'ın anlaşılmasına ve ayetlerde yer alan hususların açıklanmasında ne denli bir rol oynadığı tartışma götürmeyecek bir gerçektir. Müslümanlar nazarında Kur'an'dan sonra başvurulacak ilk kaynak konumunda olan hadislerin önemi, Hz. Peygamberin risaleti ile ortaya çıkmış, onun peygamberlik görevi ile daha da işlevsel hale gelmiştir. Hz. Peygamberin dindeki konumu ile ona ait sahih hadisleri birlikte düşünmek gerekir. Bu çerçevede Kur'an'a göre, hadisin (sünnetin) dindeki yerini şu gibi kategorilerde toplamak mümkündür.

Kur'an'da Hz. Peygambere itaati emreden, ona karşı çıkmamayı ve onun hükümlerine boyun eğmeyi emreden ayetler mevcuttur.¹ Bu ve benzer anlamları içeren ayetlerde, Allah'a itaatten kastedilenin, onun gönderdiği Kur'an'a ve Kur'an'da yer alan emir ve yasaklara itaat olduğudur. Ayetlerde yer aldığı şekli ile Hz. Peygamberin hüküm ve kararlarına boyun eğmek, sağlığında kendisinin çeşitli konularda verdiği hüküm ve kararlara itaat etmeyi, Hz. Peygamberin vefatından sonra ise, benzer konular karşısında onun ortaya koyduğu çözümleri esas almayı ifade eder. Dolayısı ile sünnete uymak, sünneti bizlere aktaran araçlar olan hadislere tabii olmakla mümkün olur.²

H. Peygamberin Kur'an'ı tebliğ etme görevi yanında, bazı kimselerin kolaylıkla anlayamayacağı veya Hz. Peygamber tarafından açıklanma zarureti olan ayetleri izah etme görevi vardır. Söz konusu vazifenin yerine getirilmemesi hâlinde ise Müslümanların bazı ayetleri anlamada ve uygulamada birtakım sorunlarla karşılaşmaları

¹ 4. Nisâ, 13-14. ("Bunlar Allah'ın -koyduğu- sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaqlar akan cennetlere koyacaktır; orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kurtuluş budur."); "Kim Allah'a ve Peygamberine karşı isyan eder ve sınırı aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.")

² Bkz., M. Hayri Kırbaoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Fecr Yayınları, Ankara 1993, s.168.

muhtemeldir.³ Hz. Peygamberin Kur'an'ı açıklaması, Kur'an'da yer alan bir hükmün uygulanması olabileceği gibi, ayetlerde herkesin kolaylıkla anlamasını güçleştiren hususların izah edilmesini de ifade eder. Kur'an'da namaz⁴ zekât⁵ ve hac⁶ gibi ibadetlerin yapılması emredilmekte, ancak bunların ne şekilde yapılacağı ise hadisler yolu ile öğrenilmektedir. Hadislerde ise namazın ne şekilde kılınacağı⁷ hangi mallardan ne miktarda zekât verileceği⁸ ve haccın yapılış şekli yer almaktadır.⁹

Hz. Peygamberin sünnetinin Kur'anî dayanaklarının diğer bir kategorisinde onun helal ve haram kılma yetkisine sahip olduğunu ifade eden ayetler mevcuttur.¹⁰ Kur'an'da yer alan bu ayetlerden; Hz. Peygamberin Allah'ın kendisine verdiği yetkiye dayanarak, Kur'an'da açıkça yer almayan konularda haram kılma yetkisinin olduğunu, bu yetkinin sınırsız ve kayıtsız bir yetki olmayıp, Kur'an'a dayalı ve onunla uyum hâlinde olma şartına bağlı olduğunu, Hz. Peygamberin haram hükmü vermesini, bu hükümlerin hiçbir kurala dayanmayan mücerred şahsî görüşün ürünü olmadığını anlamak mümkündür.¹¹

Kur'an'a göre, günümüz insanın en az diğerleri kadar önem vermesi ve dikkate alması gereken diğer bir kategori de Hz. Peygamberin Müslümanlar için uyması gereken güzel bir örnek olduğudur.¹² Bu noktada her hangi bir fikir ayrılığı söz konusu değilse de, onun, hangi davranışlarının örnek alınması, hangilerinin ise örnek alınmaması gerektiği hususu da tartışmalıdır.¹³ Yukarıda da kısaca hatırlatılmaya

³ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1998, s.12.

⁴ 4. Nisâ, 102. (Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırдың zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar...)

⁵ 2. Bakara, 43,48, (Namazı tam kılın, zekâtı hakkıyla verin...); 9.Tevbe, 103 (Onların mallarından sadaka al; bununla onları -günahlardan- temizlersin...).

⁶ 3. Âl-i İmrân, 97. (Orada apaçık nişâneler, -ayrıca-İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerine bir hakkıdır...)

⁷ Buharî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, (I-VIII), Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992, 10. Âzân, 18, I,155.

⁸ Buharî, 24. Zekât.26, II, 120.

⁹ Muslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. Haccâc, *es-Sahîh*, (I-III), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992, 15. Hac.50, H. No: 309, I,943.

¹⁰ 9. Tevbe,29; (Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan....) 7. A'raf, 157. (...işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar...')

¹¹ Kırbasoğlu, age, s.208.

¹² 33. Ahzâb,21. (Andolsun ki, Resûlullah sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.)

¹³ Bu konu ile ilgili dile getirilen görüş ve endişeler için, Selahaddin POLAT'ın Hadis Araştırmaları, İnsan Yayınları, İstanbul 2000 eserine bakılabilir.

çalışıldığı gibi “Âlemlere rahmet olarak gönderilen”¹⁴ Hz. Peygamberin dindeki konumunun geçmişte olduğu gibi kıyamete kadar devam edeceği şüphesizdir. Dolayısı ile temel referansı Kur’an olan, Hz. Peygamberin Kur’an’ın uygulanmasına ve anlaşılmasına yönelik çabalarını ifade eden hadislerin günümüz gençliği tarafından onun misyonuna uygun bir şekilde öğrenilmesi ve anlaşılması hadisleri öğretme konumunda olan herkesi yakından ilgilendirmektedir. Söz konusu amaca yönelik olarak ülkemizde hadis öğretimine katkı amacı ile yapılan çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışmaların daha çok hadis ilminde belli seviyede olanlara hitap ettiği de ortadadır.¹⁵

Bu çalışmanın, değişik seviye ve yaş gruplarıyla hadis öğretimi yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiğine ilişkin öğretici konumunda olan kimselere yardımcı olacağı ve yeni neslin Hz. Peygamberin sünnetinin kapsamı hakkında daha da bilinçli hale gelmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaca yönelik olarak makalede, hadis öğretiminde senet-metin ilişkisine dikkat etmenin önemi, hadis metinlerindeki kavram ve hikmetlerin ön plâna çıkarılma gayreti, hadis metinlerindeki bireysel, toplumsal ve evrensel değerlere vurgu ve hadis öğretimindeki bütüncül yaklaşımın önemi gibi konu başlıkları irdelenmeye çalışılacaktır.

1. Hadis Öğretiminde Senet ve Metnin Birlikte Tetkikinin Önemi

Hadis uyduranlara ve “Hz. Peygamberden şöyle bir rivayet gelmektedir.” şeklinde hadisi kimden aldığını ifade etmeyenlere karşı isnad sistemi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda isnad hadis vaz’ına karşı uygulanan cerh ve ta’dil uygulamasını da ifade etmektedir. İsnadın ne zaman ve hangi gerekçe ile ortaya çıktığını Muhammed İbn Sîrîn (ö.110/728)’nin “İlk zamanlar isnad sormuyorlardı. Ne zaman fitne ortaya çıktı, bize “kendilerinden rivayet ettiğiniz kimselerin isimlerini söyleyin” demeye başladılar. Bu suretle sünnet ehlinden olanlara bakılır ve hadisi alınır. Bid’at ehlinden olanlara bakılır ve onların hadisleri alınmazdı”¹⁶ sözü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu sözden hareketle fitnenin olmadığı düşünülen belli bir dönemde isnadın sorulmadığı, büyük bir ihtimalle İslâm dünyasında Hz. Osman’ın şehadeti ile başlayan siyasî olaylara bağlı olarak ortaya çıkan fitne hareketleri neticesinde, hadislerde isnad

¹⁴ 21. Enbiyâ,107.

¹⁵ Bkz., Çakan, İ. Lütfi, *Hadis Nasıl Okunur Okutulur?*, Erkam Matbaası, İstanbul, 2003.

¹⁶ Muslim, *Mukaddime.1*, I, 15.

uygulanması başladığını ileri sürenler olduğu gibi,¹⁷ Şam halkının “Resûlullah şöyle buyurdu” diyerek hadis rivayet etmesi üzerine isnadın ortaya çıktığını söyleyenler de mevcuttur. Sonuçta isnad tetkikinin hicrî I. asrın ortalarından itibaren başladığını ve geliştiğini söylemek mümkündür.¹⁸ Hadislerde isnadın kullanılmasıyla birlikte, Hz. Peygamber döneminden itibaren sağlam isnadlara dayalı olarak hadislerin tedvîni (toplanması) işi Müslümanların gündemine gelmiştir. Bu amaca yönelik olarak Emevî halifesi Ömer İbn Abdilaziz’in, Medine Valisi Ebû Bekir İbn Hazm (ö.120/738)’a ve daha birçok görevli kişiye bu konuda yetki verdiği ve bu yetki çerçevesinde söz konusu işi yapmaya ehil olan herkese haber gönderdiği bilinmektedir.¹⁹ Bu hususu bu emre muhatap olanların önde gelenlerinden İbn Şihâb ez-Zuhrî (ö.124/702) “Ömer İbn Abdilaziz bize sünenin (sünnetlerin) toplanmasını emretti. Ona defter defter yazdık. O da yönetimindeki her yere bu defterlerden bir nüsha gönderdi.”²⁰ diyerek bu işin o dönemde nasıl yapıldığına ışık tutmaktadır. Gerek isnadın kullanılmaya başlanması ve gerekse hadislerin toplanmasına yönelik çabaların belli bir ciddiyet ve disiplin içerisinde olduğunda şüphe yoktur.

Bir sözün veya davranışın Hz. Peygambere ait olup olamayacağına karar vermek açısından isnad, geçmişte olduğu gibi bu gün de belirleyici bir role sahiptir. Hz. Peygambere ait olduğu varsayılan bir söz musannıfı tarafından bir isnadla Hz. Peygambere dayandırılmıyorsa, onun hadis olma ihtimalini araştırmak ve ciddiye almak bile doğru değildir. Günümüzde dahi bir hadis tetkiki söz konusu olduğunda ilk yapılması gereken, isnadının olup olmadığını araştırmak, isnadı var ise, onu araştırmaya değer görüp incelemenin diğer safhalarına geçmektir.²¹ İlk dönemlerde hadislerde hangi amaca yönelik olarak isnadın şart koşulduğu göz önüne alındığında, İslâm ulemasının bütün çabalarına rağmen, Müslümanların genel anlamda bu müesseseye gereken önemi vermedikleri, isnatsız pek çok rivayetin bünyemize sızdıkları²² günümüzde yazılan eserlerin bir kısmında, özellikle halk tipi dinî eserlerde isnatsız rivayetlere yer verildiği, sünnete bağlılık konusunda titiz olunmasında ön safta olanların eserlerinde dahi bu gevşekliğin

¹⁷ Koçyiğit, Talat, *age*, s.177.

¹⁸ Bkz., Bağcı, Hacı Musa, *Hadis Tarihi* (H. İlk Üç Asır), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2009, s. 188-189.

¹⁹ Koçyiğit, Talat, *age*, s.204.

²⁰ İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1,76.

²¹ Kırbaşoğlu, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyât, Ankara, 2002, s.143.

²² Kırbaşoğlu, *age*, s.144.

olduğu malumdur.²³ Yukarıdaki izahlarla birlikte Sufyanu's-Sevrî (ö.161/177)'nin "İsnad müminin silahıdır."²⁴ sözünü dikkate alarak, isnadın hadis rivayetinde ne kadar önemli olduğunu vurguladıktan sonra, daha sonraki dönemlerde bir hadisi kritik ederken isnad ile metin arasındaki kopukluğun geçmişte nasıl algılandığı ve bu durumun günümüz hadis öğretimine ne şekilde yansdığına işaret etmenin yararlı olduğunu düşünmekteyiz.

İbn Sîrîn (ö.110/728)'nin sözünde de işaret edildiği gibi isnadın sorulmaya başlandığı zamandan itibaren bütün eksikliklerine rağmen hadis rivayetinde isnad müessesesi tatbik edilmeye başlanmış, ancak bir hadisin sened ve metinden meydana geldiği gerçeği geri plana itilerek, hadisçilerin işinin sanki hadis rivayet etmek, metnin değerlendirilmesinin ve yorumlanmasının ise fukahanın işi olduğu anlayışı hâkim olmuştur. Bunun ise sanki isnadı olan her hadisin sıhhatli olduğu anlayışının oluşmasına yol açtığı da ortadadır. Bu durumu klâsik dönem rical kitaplarında görmek mümkündür. Örneğin ez-Zehabî (ö.748/1347) muhaddislerin görevinin rivayetleri nesilden nesile nakletmek olduğunu ifade ettikten sonra, içlerinde rical tenkidi (isnad tenkidi) ile meşgul olanlar hadisin sağlamlığını zayıfından ayırt etmek görevini üstlenmiş olanlar varsa da, mana ve delaleti içeren metin tenkidinin onlara ait olmadığını dile getirmektedir. Ayrıca Zehebî muhaddislerin bir görevinin de tafsili delillerin bir kısmını ortaya koymak suretiyle müçtehitlere hizmet olduğunu söylemektedir.²⁵ Bu değerlendirmeler hadis ilminin konusunun sadece rivayetleri nakletmek, metin tenkidi yapmak ise hadisçilerin işi olmayıp fukahanın görevi olduğu sonucunu getirmiştir.²⁶ Dolayısıyla hadis tetkikinden, hadisteki hükmün de anlaşılması gerekirken, bu durumun tarihî süreçte isnad ağırlıklı bir tetkik anlayışının yerleşmesi şekline dönüştüğü de bilinmektedir. Her ne kadar İslam'ın ilk dönemlerinde Hz. Ömer, Hz. Aişe ve Hz. Ali gibi fakih sahabiler, daha sonraki dönemlerde ise Ebû Hanife, İmam Malik ile Mu'tezile ekolu metin tenkidine fazla önem veren kişiler ve ekoller olsalar da, Ehl-i Hadisin genel düşüncesinin Ehl-i Rey'e galebesi ve akla ve düşünceye dair şeyler genel kabul görmeyerek, İmam Şafî ve izinden gidenlerce de metin tenkidi ihmal edilmiş, bunun sonucunda hadis usulü sadece isnad tenkidi

²³ Kırbaçoğlu, *age*, s.145.

²⁴ el-Hatîb el-Bağdadî, *Şerafu Ashâbi'l-Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.42.

²⁵ ez-Zehabî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Haydarabad, 1375-77, 174.

²⁶ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999, s. 54.

ile meşgul olan bir disiplin şekline sokulmuştur.²⁷ Hadislerin sadece isnad tetkiki ile anlaşılacağı düşüncesi günümüzde de etkisini kısmen sürdürmüş olsa da, hadis alanında sened metin ağırlıklı yapılan konulu hadis çalışmaları, hadislerin metin tenkidi yapılarak anlaşılması noktasında ümit verici niteliktedir.²⁸

Sahabe döneminde Hz. Peygamberin sözlerindeki hikmetler ve insanlar için bireysel, toplumsal ve evrensel ilkeler olabilecek değerler üzerinde durulurken,²⁹ daha sonraki dönemlerde yukarıda da vurgulanmaya çalışıldığı gibi çeşitli nedenlerle bu durum, hadisteki hükmü anlama gayretinden ziyade isnadlı hadis rivayeti şekline dönüşmüştür.³⁰ Bu durumun ise günümüzde hadis öğretimi konusunda özellikle metin değerlendirme esaslarını daha ön plana çıkarma anlayışının gelişmesini yavaşlattığı düşünülmektedir. Bir rivayetin isnadlı bir şekilde nakledilmesi ve isnatta yer alan ravilerin cerh ve ta'dil bakımından bilinmesi elbette gerekli bir durumdur.³¹ Eğer hadis öğretimi bu alanda belli bir bilgi birikimine sahip kimselere, daha üst düzeyde veya hadis alanında çalışan araştırmacılarca yapılacaksa isnadda yer alan ravilerin şemaları ve hadis rivayetindeki durumunun rical kitaplarından incelenme gerekliliği vardır.³² Ancak günümüzde Hz. Peygamberin sözlerinin kritiği sadece senette yer alan ravilerin durumunun cerh ve ta'dil edilmesi ile sınırlı olmamalıdır. Aynı hassasiyet hadislerin metin değerlendirilmesi açısından gösterilmek durumundadır. Bir hadisin isnadını oluşturan raviler, hadis rivayeti açısından kusursuz olsalar da, hadis Buharî, Muslim ve diğer meşhur hadis kitaplarında yer alsın da bu durum hadisin metin bakımından sıhhatli olduğunun bir garantisi olmayabilir. İsnad bakımından söylenecek söz olmasa da metin bakımından mevzû veya merdûd olduğu son derece açık olan pek çok hadisin varlığı bunun ispatı niteliğindedir. Bu da göstermektedir ki bir hadisin sıhhatini belirlemede nihai kriter isnad değil, metindir.³³

²⁷ Kırbaşoğlu, age, s.55.

²⁸ Örneğin, Ahmet Yıldırım'ın *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,2000; İlyas Canikli'nin *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*, Medrese Yayınları, İstanbul, 2006; H. Musa Bağcı'nın, *İnsanın Kaderi, Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009 gibi çalışmalara bakılabilir.

²⁹ Bu konuda Bünyamin Erul'un, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara, 1999, isimli çalışmasında ayrıntılı bilgi mevcuttur.

³⁰ Metin tenkidinin ne zaman başladığı ve bu konudaki uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz., Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi* (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği), Fecr Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2011, s.29-114

³¹ Bkz., Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s.47-54.

³² Bkz., Çakan, İ. Lütfi, age, s.14-60.

³³ Bkz., Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s.179.

Bir hadisin senet ve metinden meydana geldiği göz önünde bulundurularak, senedin bir hadiste bakılacak ilk şart olduğunu, senedi olmayan bir hadisin metin kritiğinin/tenkidinin yapılmasının dahi söz konusu olamayacağını kabul etmek bizleri daha sağlıklı sonuçlara götürebilir. Senedi olan bir hadisin, metin değerlendirilmesinin yapılabilmesi için ise belli kriterlerin olduğu göz önünde bulundurulması gerekli bir durumdur. Her şeyden önce metin tenkidi yapılırken Kur'an ölçüsü temel esas kabul edilerek³⁴, kendisine Kur'an gönderilen Hz. Peygamberin tebliğle ve tebyinle yükümlü olduğu kitaba aykırı sözler söylemesinin mümkün olamayacağı da hatırlardan çıkarılmamalıdır. Özellikle hadis öğretimi yapılırken Kur'an'a aykırı olabilecek bir rivayete karşılaşıldığında bu temel ilkenin uygulanma zarureti vardır. Aksi takdirde senet bakımından sıhhatli kabul edilen, ancak metin açısından Kur'an'a aykırı bir hadisin Hz. Peygambere aitliği gibi bir iddia ile hareket etme cesareti gösterilmiş olunur.

Hadis metinlerini değerlendirmede Kur'an'dan sonra ikinci derecede güvenilir kaynak ise mütevatir, ma'ruf veya meşhur sünnetlerdir. Bu tür sünnetler Hz. Peygamberden günümüze kadar nesilden nesile kitlesel rivayetler yolu ile nakledilen ve Müslüman bireyin ve toplumun kimliğini oluşturan uygulamalar olup, bunların güvenilirliği ile ilgili bu güne kadar Müslümanlar arasında her hangi bir ihtilaf söz konusu olmamıştır.³⁵ Dolayısı ile hadis öğretimi yapan herkes bu temel kriteri göz önünde bulundurmak durumundadır. Hadisleri senet ve metin bakımından aşağıdaki örnekteki gibi değerlendirmek mümkündür.³⁶

³⁴ Bu konuda Ahmet Keleş'in, *Hadislerin Kur'an'a Arzi*, İstanbul, 1998, isimli çalışmasında ayrıntılı bilgi mevcuttur.

³⁵ Kırbasoğlu, *age*, s.216.

³⁶ Bu örnek İlyas Canikli'nin "*Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*" isimli eserinden alınmıştır.

Hadis Senet Tetkiki Örneği	Hadis Metin Tetkiki Örneği
<p>Ebû Davud (ö. 275/888)'un es-Sunen'inde, Muhammed b. Yahya b. Faris, Kabisa, Abbâdu's-Sımâk ve Sufyanu's-Sevrî isnadıyla gelen bir rivayette ise halifelerin sayısının beş olduğu bildirilmektedir. "<i>Halifelerin sayısı beştir. Bunlar; Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Ömer b. Abdulaziz'dir</i>"³⁷ Ravilerden Muhammed b. Yahya b. Faris (ö. 287/902) rivayetlerinde güvenilir olarak kabul edilmektedir.³⁸ Kabisa b. Ukbe el-Kûfî (ö. 215/831) hadis rivayetinde güvenilir olmakla birlikte³⁹ rivayetlerinde hatalar olduğu söylenmektedir.⁴⁰ İsnatta yer alan Kâbisa'nin cerh edilmiş olması Ebû Davud rivayetini isnad bakımından zayıflatmaktadır.</p>	<p>Halifelerin sayısı hakkında ileri sürülen üç⁴¹, beş ve on iki⁴² sayılarının yer aldığı rivayetlerin daha sonraki dönemlerde siyasî amaçla Hz. Peygambere isnat edildiğini söylemek mümkündür. Çünkü rivayetler isnad bakımından zayıf olduğu gibi metin bakımından da birbirleriyle çelişmektedir. Bazı rivayetlerde "<i>on iki emir</i>" bazılarında ise "<i>on iki halife</i>" kavramları yer almaktadır. Ayrıca Emevî halifelerinin sayısının dahi 14 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, halifelerin sayısının Hz. Peygamber tarafından tespit edildiği iddiası realiteye de ters düşmektedir. Hadis kaynaklarında yer alan on iki imam ve benzeri hadislerin ortaya çıkmasında Şia'nın on iki imam anlayışının etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür.</p> <p>Nasıl ki rivayetlerde halifelerin sayısı ile ilgili bir birliklilik yok ise aynı durum, söz konusu rivayetlere yapılan yorumlar için de geçerli olup, halifelerin sayıları ile ilgili hadis şerhler kitaplarında farklı yorumlar mevcuttur.⁴³</p>

³⁷ Ebû Davud, 39. *Kitabu's-Sunne*, 7, H.No: 4631, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992, V,28.

³⁸ İbn Hibban, *es-Sikât*, (I-IX), (Tahr: Seyyid Şerefüddin Ahmed), 1. Baskı, Muessesetu'l-Kutubi's-Sakafiyye, Haydarâbâd 1401/1981, IX,100; İbn Hacer, *Tehzîb*, (I-XII), 1. Baskı, Dâru Sadır, Beyrut 1327, XI, 510.

³⁹ İbn Sa'd, *Kitâbu Tabakâti'l-Kebîr*, (I-IX), Leyden 1322, VI,403; İbn Ebî Hatim er-Razî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'âlil*, (I-IX), Haydarâbâd 1372/1952, VI, 126; İbn Hibban, *age.*, IX,21.

⁴⁰ ez-Zehebî, *Mizân*, (I-IV), Dâru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1. Baskı, 1382/1963, I, 374.

⁴¹ Nuaym, b. Hammad el-Mervezî, *Kitabu'l-Fiten*, (I-II), Mektebetu't-Tevhîd, 1. Baskı, Kahire, 1412/1991, H.No:243, I, 103.

⁴² İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr, *el-Musannaf*, (I-XV), Bombay, 1402/1981, H. No: 3205, VI,363.

⁴³ Bkz., Azimabâdî, Avnu'l-Ma'bûd, (I-XIV), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut/Lübnan, 1411/1990, XI, 244-245.

Metin değerlendirilmesinde önemli diğer bir ölçü de herkesi ilgilendiren bir konuda rivayet edilen hadis, kalabalık bir grup tarafından değil de bir kişi ya da olması gerekenden daha az sayıda kişilerce rivayet ediliyorsa böyle bir rivayet kabul edilmez.⁴⁴ Bu tespitin herkes tarafından yapılması söz konusu olmadığı için, hadis ilminde belli seviyede olanların bilebileceği bir husustur. Hadis metinlerini değerlendirme kriterleri arasında kalabalık bir topluluk önünde meydana gelen bir olayın sadece birkaç kişi tarafından rivayet edilmesi de vardır. Bu ve benzer durumda olan rivayetlerin uydurma olma ihtimali olabilir.⁴⁵ Yine hadis öğretimi yapan kimselerin hadis metinlerini değerlendirirken, hadisin tarihî gerçeklere uygun olup olmadığına dikkat etme zorunlulukları vardır. Bu durumun tespiti için ise Hz. Peygamber döneminde teşekkül eden dinî terimlerin veya daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmış kavramların bilinmesi elzemdir. Ayrıca söz konusu hadislerde işaret edilen eşyanın, maddenin veya kavramın o döneme ait olup olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁶

Hadislerin sıhhatini tespite yönelik metin tenkidi çalışmaları yapılırken göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husus da rivayetlerin dil ve üslup açısından düzgün olup olmadığına bakmaktır. Hadiste komik ifadelerin olması, bir Peygamber sözünden ziyade doktor reçetesi veya üfürükçülerin muska ve yazılarına benzemesi, hadis metninin Hz. Peygamberin asla söylemeyeceği bir sözü içermesi nedeni ile rekâket ve çirkinlik taşınması gibi hususları da bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Ayrıca hadislerde aşırı vaatler veya tehditlerin yer alması, az bir amele çok sevap vaat edilmesi, az bir kötülüğe de çok günah verileceğini bildiren ifadelerin bulunması, bu tür hadislerin de Hz. Peygambere aidiyeti konusundaki şüpheleri artırmaktadır. Hadislerde önceki kültür ve medeniyetlerin izlerinin bulunması veya bu intibayı vermesi, dış dünyadaki yaşanan gerçeklere veya herkes tarafından inkârı mümkün olmayan tecrübe ve deneylere aykırı olması, akıl ve mantığa ters düşmesi veya saçma olması, hadislerde siyasî kelâmî, fikhî veya etnik sürtüşme ve tartışma izleri bulunması durumunda da Hz. Peygambere ait olmadığı hükmüne varılır.⁴⁷

⁴⁴ Serahsi, *el-Uşûl*, Beyrut, 1973, I,368.

⁴⁵ Suyûtî, Celâleddin, *Teâribü'r-Ravi*, (Tah: Abdulvehhâb Abdullatîf), Mısır, 1966, I,276.

⁴⁶ Bkz., Kırbaoğlu, *age.*, s.239-242.

⁴⁷ Bu konuda bkz., Koçyiğit, Talat, *Hadîs Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s.132-143; Koçyiğit, Talat, *Hadîs Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1998, s.113-176; Bağcı, Hacı Musa, *age.*, s. 154-174.

Hadis öğretiminde dikkat edilecek diğer bir husus da öğretime konu edilen hadiste mitolojik ve efsanevî unsurların olup olmadığıdır. Ayrıca hadisler metin açısından değerlendirilirken şayet hadiste her hangi bir ilmî disiplin ile ilişkilendirilebilecek unsurlar yer alıyorsa bu hususun da göz önünde bulundurularak bilimsel gerçeklere ve tecrübeye ters düşmemesine dikkat edilmelidir. Dolayısı ile insanlara İslam'ın hakikatlerini anlatmakla görevli olan Hz. Peygamberin, insanların çalışmaları ve yaşadıkları hayat sonucu ortaya çıkan tarih, coğrafya, astronomi, biyoloji ve tıp gibi bilim dallarındaki temel esaslara ters düşecek bir sözü evrensel nitelikte söylemesi söz konusu değildir.

Resûlullah'ın sîretini, hayatını, mücadelesini ve Kur'an'ı iyi bilen kimse, hangi sözün Hz. Peygambere ait olduğunu, hangisinin de olamayacağını sezgisel olarak bilebilir. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî (ö.1979) kısaca bu sezgiyi "mizaç-ı şinas-i Rasûl" (Peygamber mizacının içselleştirilmesi) şeklinde isimlendirmektedir.⁴⁸ Sözü edildiği gibi donanımlı ve alanında uzman şahısların, hangi rivayetin Hz. Peygambere ait hangisinin onun sözü olmadığını tespit etme becerisinin olacağı ortadadır. Hadislerin metin tenkidinde, bir hadisin farklı versiyonları veya aynı konudaki farklı rivayetler arasında giderilemez çelişkilerin olduğunu tespit etmek de bizleri metnin sıhhatli olmadığı sonucuna götürür. Bu kriter günlük hayatta herkesin hemen kolaylıkla kullanabileceği bir yöntem değildir. Bir konudaki hadislerin hepsinin birlikte değerlendirilmesi, ilk dönem kaynaklarından başlamak üzere son dönemkileri de içerisine alan bir literatür taramasını ve çalışmayı gerektirdiği, bunun ise uzmanlık işi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tarama sonucunda da rivayetlerin değerlendirilmesi yapılabilir.⁴⁹

Hadis öğretiminde senet ve metnin birlikte tetkikinin önemi başlığı altında dile getirilmeye çalışılan fikirler çerçevesinde, senedin hadislerin tespitinde ve günümüze kadar ulaşmasında çok önemli bir yerinin olduğuna tekrar vurgular yapıldı. Ancak bir hadisin Hz. Peygambere aitliği hususunun sadece senetteki ravilerin cerh ve ta'dil durumlarının ortaya konulması ile bilinemeyeceğine dikkat çekildi.

⁴⁸ Bkz., Kırbaoğlu, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s.313, (*el-Menârü'l-Muntif*, s.43-44; Charles Adams, "Bazı Çağdaş Müslümanlar Nazarında Hadisin Otoritesi", *İslamî Araştırmalar*, VII (1994), sayı: 3-4, s. 300-302'den naklen).

⁴⁹ Değerlendirme esasları ile ilgili olarak bkz., Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler-Menşei, Tanıma Yolları*, Tenkidi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1975. Ayrıca Kırbaoğlu, *age.*, s.184-326'da örnekleri ile birlikte ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

İlahiyat Fakülteleri veya Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği bölümlerinde hadis öğretimi yapan/ yapacak şahıslar, hadis metinlerini değerlendirirken yeri geldiğinde kısaca temas edilen senet ve metne dair değerlendirme ölçütlerini göz önünde bulundurmamak durumundadır. İlköğretim, ortaöğretim ve İmam-Hatip Liselerindeki hadis öğretiminde ise daha çok rivayetlerin metin açısından sıhhatli olup olmadığına dikkat edilmelidir. Elbette sözü edilen kriterlerin her seviyedeki hadis öğretimi yapan kimselerce eksiksiz uygulanması beklenemez. Ancak bu işe koyulmuş öğreticilerin de kendi bilgi ve donanımlarını gözden geçirerek, hangi düzeydeki öğrenciyek/işkiye, hangi seviyede bilgi verdiklerini unutmama zorunlulukları vardır. Yeterli donanımı olmayanların "Hz. Peygamber şöyle buyurdu..." diyerek hadis öğretimi yaptırması bu alanda bir sorumsuzluk örneği olarak kabul edilebilir.

2. Hadis Metinlerindeki Kavramları ve Hikmetleri Ön Plana Çıkarma

Hz. Peygamberin bireysel, toplumsal ve evrensel alanlardaki sünnetlerini günümüz insanına tanıtmak ve onun hayatın çeşitli alanlarına ilişkin dünya görüşünü çağımız insanlığına takdim etmek önemli bir husustur. Bu durum aynı zamanda evrensel olarak gönderilmiş bir Peygamber misyonunun da gereğidir. Hz. Peygamberin dindeki konumu göz önüne alındığında, onun hadislerinin ilk ve ortaöğretim kurumlarında, meslekî din eğitiminin önemi açısından İmam-Hatip Liselerinde, Eğitim Fakültelerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi bölümlerinde eğitimin amacına uygun olarak, içinde yaşanılan çağın eğitim bilimlerinin verileri de göz önünde bulundurularak okutulması her geçen gün daha da önemli hâle gelmektedir. Elbette Hz. Peygamberin hadislerinin okutulması veya eğitim- öğretime konu yapılması sadece günümüzde dile getirilen bir olgu olmayıp, sahabe döneminden başlayıp yaklaşık olarak 1500 yıllık bir geleneği içerisine almaktadır. Bu durumun tarihî süreçte çeşitli şekillerde var olması, günümüzde bizlerin de bu konuya katkı amacına yönelik olarak bir şeyler ilâve etmemize gerek olmadığı anlamına gelmeyeceğini de göz önünde bulundurmamızda yarar vardır.

Eğitim kurumlarında veya hadis öğretimi yapılan değişik mekânlarda hadis metinlerindeki "kavramlar" ve "hikmetler" leri ön plana çıkarma çabalarının günümüzde de devam etmesinin yararlı olacağı düşüncesiyle hareket etmek; hem hadis öğretimi yapan/yapacak kimseleri dinamik yapacağı gibi, hem de Hz. Peygamberin hadislerini öğrenen

insanları/öğrencileri, Hz. Peygamberin sünnetini anlama noktasında daha duyarlı hâle getirebilir. Böylece Hz. Peygamber, tarihî bir şahsiyet olmasının ötesinde, sözleri ve örnek davranışları ile hep yanımızda, bireysel ve toplumsal hayatımızda süreklilik arz eden bir şahsiyet olma özelliğini muhafaza edebilir. Aksi takdirde Hz. Peygamberin hadislerinin günümüz insanına genel anlamda bir şey ifade etme imkânı azalmış olur ki bu durum, onun hadislerini öğretme konumunda olan kimselere ağır bir mesuliyet yüklemiş olur. Bu manevî mirasın sorumluluğunun elden geldiği kadar yerine getirme çabası içinde olmak ve bu anlayışla hareket etmek, “Hz. Peygamberin sünnetini takip etmek” düşüncesi, kuru bir söz olmaktan çıkıp, bu işin eğitimcileri tarafından yerine getirilmesinin de bir ifadesi hâline gelir. Hiç şüphesiz hadis eğitimi-öğretimi yapan eğitimcilerin hadislerdeki kavram ve hikmetleri ön plâna çıkarmada farklı şekil ve yöntemleri olabilir. Burada verilecek örneğin de bu çerçevede olduğunun bilinmesinde yarar vardır.

Hadis kitaplarında yer alan ve Müslümanların bireysel ve toplumsal hayatlarındaki davranışlarının şekillenmesinde önemli rolü olduğu düşünülen ve konuya örnek olabilecek aşağıdaki hadiste yer alan kavramların incelenmesi ve bunlarla neyin anlatılmak istendiği üzerinde durulacaktır.

Örnek Hadisin Metni:

Hadis Metni	Anlamı
<p>“Aleykum bi’s-<u>sıdkı</u>, fe inne’s-<u>sıdk</u>a yehdî ilâ’l-<u>birri</u>, ve innelbirra yehdî ilâ’l-<u>cenneti</u>, vemâ yezâlu’r-raculu yesduku ve yeteharra’s-<u>sıdk</u>a hattâ yuktebu indellahi <u>sıddıka</u>. Ve iyyâkum ve’l-<u>kizbe</u>, fe inne’l-<u>kizbe</u> yehdî ilâ’l-<u>fucûri</u>, ve inne’l-fucûra yehdî ilâ’n-<u>nâri</u>, ve mâ yezâlu’r-raculu yekzibu ve yeteharra’l-<u>kizbe</u> hattâ yuktebu indellahi <u>kezzâbâ</u>.”⁵⁰</p>	<p>“<u>Doğruluğu</u> elden bırakmayınız. Çünkü doğruluk <u>iyiliğe</u> götürür. İyilik ise <u>cennete</u> götürür. Kişi doğru söylemeye ve doğruluğu araştırmaya devam ederse, Allah katında en <u>doğru kimse</u> olarak yazılır. <u>Yalandan</u> sakınınız. Çünkü yalan <u>kötülüğe</u> götürür. <u>Kötülük</u> de <u>cehenneme</u> götürür. Kişi yalan konuşmaya ve yalanı araştırmaya devam ederse, Allah katında en <u>yalancı</u> kimse olarak yazılır.”</p>

⁵⁰ Muslim, 45. *Birr*.29, H.No:105, III,2013.

Öğretim kurumlarında veya hadis öğretimi yapılan mekânlarda bu hadiste yer alan kavramların öğretilmesi için şu yol izlenebilir.

-Öncelikle hadisin Arapça metni öğrencilere okutulabilir. Arapçayı bilen bir gruba hadis öğretiliyorsa, metnin öğrenciler tarafından tercüme edilmesi sağlanabilir.

-Hadis metninde hangi kavramların yer aldığı öğrencilere tespit ettirilebilir. Bu çalışmalar sonucunda hadiste eğitim öğretime konu olabilecek bazı kavramların ön plana çıktığı görülecektir. Söz konusu muhtemel kavramları aşağıdaki tablodaki gibi göstermek mümkündür. İncelenmek ve çalışılmak üzere ön plâna çıkarılan kavramlar dışında da örnek hadisten başka kavramlar tespit etmek mümkündür.

KAVRAMLAR	
es-Sıdk	Doğruluk
el-Birru	İyilik
el-Cennetu	Cennet
es-Siddik	Doğru kimse
el-Kizbu	Yalan
el-Fucûr	Kötülük
Kezzâb	Yalancı

Hadis metnindeki kavramlar tespit edildikten sonra söz konusu kavramların anlaşılmasına yönelik öğrencilere şu gibi sorular yöneltilir.

-Doğruluk kavramı size ne ifade etmektedir?

-Hangi tür davranışları “doğru” olarak nitelendirmek mümkündür?

-Sözde ve davranışta doğruluk neden önemlidir? Bu hususta neler söyleyebilirsiniz?

Bu ve benzer sorulara öğrenciler birbirinden farklı cevaplar verecek olsalar da sonuçta alınan cevaplar, bu sorulara cevap olabilecek noktaya gelecektir. Soruların tam anlamı ile cevaplanmadığını düşünen öğretici bu eksiklikleri kendisi tamamlayabilir.

İyilik kavramı çerçevesinde ise öğrencilere;

-İyilik size göre neyi ifade etmektedir?

-Hangi tür davranışları iyilik olarak nitelendirmek mümkündür?

-İyiliğin birey ve toplum hayatı açısından önemi hakkında neler söylemek mümkündür? gibi sorular yönelmek mümkündür.

Bu yöntemi hadiste yer alan diğer kavramlar için de uygulamak mümkündür. Öğrencilerin dikkatleri sorularla bu kavramlara çekildikten sonra, hadis metnindeki kavramlar arası ilişkilerin neyi veya neleri ifade ettiği üzerinde ilişkilendirme çalışmaları yapmak da kavram öğretiminde yararlı olabilir. Örneğin “doğruluk”la “iyilik” ve “cennet” ile “yalan”, “kötülük” ve “cehennem” kavramları arasındaki ilişkiye dikkat çekilebilir. Dolayısı ile hadis metninin toptan bir tercüme faaliyeti ile bir çırpıda tercüme edilerek anlaşılmaya çalışılması yerine, metinlerdeki kavramların yaşanan hayat ile ilişkilendirilerek öğretilmesi daha etkili ve kalıcı olabilir. Bu aynı zamanda basmakalıp bir bilgi yığını yerine, her an aramızda olduğunu düşündüğümüz evrensel bir Peygamber imajının daha da güçlenmesine katkı sağlayabilir. Hadis metnindeki kavramların tespit edilerek öğretilme çabaları, Hz. Peygamberin sözlerinin tarihin belli dönemlerinde kalmasının önündeki engellerin ortadan kalkmasına da yardım edebilir. Hz. Peygamberin hadislerini eğitim-

öğretime konu yapan eğitimcilerin kavram çalışmalarını kendi bilgi ve tecrübeleri ile zenginleştirerek daha da ileri düzeye çıkarmaları mümkündür. Böylece eğitimci onun hayata dair sözlerinin yeni nesillere daha iyi öğretilmesine katkı sağlayabilir.

3. Hadis Metinlerindeki Bireysel, Toplumsal ve Evrensel Değerlere Vurgu

Hadis eğitim ve öğretiminde hadisteki kavramları ve mahiyetini anlamada etkinliği artırmanın diğer bir yolu da hadis metnindeki bireysel, toplumsal ve evrensel ilkeleri ön plana çıkarmaktır. İslâm dininin evrenselliği hususunda herhangi bir şüphenin söz konusu olmadığı gerçeği bizleri, Kur'an'ın açıklayıcısı ve uygulayıcısı konumunda olan Hz. Peygamberin evrenselliği konusunda da aynı kanaate ulaştırmaktadır.⁵¹ Malumdur ki âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamberin 23 yıllık vahiy sürecinde gerek Kur'an'ı açıklamaya ve gerekse dinin genel çerçevesine uygun olarak Müslümanları bilgilendirmeye yönelik ifade etmiş olduğu hadislerinde, insan hayatının çeşitli alanlarına yönelik ilkeler mevcuttur. Önemli olan hadis öğretimi yapan eğitimcilerin söz konusu ilkeleri eğitim-öğretim alanına taşıma gayreti içinde olmasıdır. Elbette bütün hadis metinlerinde insanın bireysel, toplumsal ve evrensel hayatını ilgilendiren bütün yönlerin bulunması her zaman mümkün olmayabilir. Ancak Hz. Peygamberin evrensel nitelikteki hadislerinde bu hususları görmek mümkündür.

Hadisler dikkatlice incelendiğinde insanlara hitap etme açısından iki temele dayandığı görülecektir. Bulardan birisi hadiste yerellik, diğeri ise evrenselliktir. Hadiste yerellik; Hz. Peygamberin yaşadığı dönemdeki sosyal, coğrafi ve kültürel alanlarda bilgi veren ve sadece yaşanan dönemin özelliklerini yansıtmayı ifade eder. Evrensellik ise Hz. Peygamber dönemindeki hayatı ilgilendirdiği gibi kıyamete kadar insanlığın yararlanacağı ilkeleri içerir. Dolayısı ile hadis öğretiminde veya metin çalışmalarında bu hususların ön plana çıkarılması eğitim-öğretim açısından yararlı görülmektedir. Herkesin bildiği düşünülen ve hadiste yerellik ve evrenselliğin ne anlama geldiğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı umulan "Eğer ümmetime zor gelmeyeceğini bilmiş olsaydım, her namazda (her abdest alışlarında) "misvak" kullanmalarını emrederdim."⁵² rivayeti bu hususa örnek olabilecek niteliktedir. Hz.

⁵¹ Ertürk, Mustafa, *Sünnetin Güncelleştirilmesine Doğru-Nebevî Sünnetin Evrensel Dinimizmi: Sünnetin İhdası-*, İlahiyât, Ankara, 2005, s.15.

⁵² Buharî, 11.Cuma.8, I,214.

Peygamberin yaşadığı dönemde, diş temizliği için kullanılan en yaygın malzeme misvak diye isimlendirilen “Aarak” ağacının dalından veya kökünden yapılan bir malzemeyi Müslümanlara önermesi hadisteki yerelliği ifade etmektedir. Çağlar boyunca Müslümanların diş temizliği için sözü edilen malzemeyi kullanması hadisteki evrensellik açısından söz konusu değildir. Buradan evrensel nitelikte bir ilke çıkarmak gerekirse, “dişlerin temizlenmesi/temiz tutulması” Hz. Peygamberin evrensel nitelikteki bir öğretisidir. Bir rivayetin lafzından ve ruhundan ne anlaşılması gerektiğinin irdelenmesi eğitim ve öğretim açısından önemli bir husustur. Çok değişik rivayetleri bu konunun izahı için örnek göstermek mümkündür. Ancak meselenin fazla dağılması için bir örnekle yetinmenin kâfi olacağı düşünülmektedir.

Hadis eğitim ve öğretiminde, hadiste yer alan ilke ve değerlerin ön plana çıkarılması ve öğrenme konumunda olan kimselerin dikkatlerinin ilke ve değerlere çekilmesinin önemi daha önce ifade edilmişti. Bu çerçevede bir hadis öğretilirken nasıl bir yol takip edilirse hadisteki bireysel, toplumsal ve evrensel ilkelerin daha etkin bir şekilde öğretimi yapılabilir? sorusuna cevap olması açısından şu çalışma yapılabilir.

Hadis Metni	Bireysel İlkeler	Toplumsal İlkeler	Evrensel İlkeler
<p>“Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine şefkat göstermekte ve korumakta, her hangi bir organı rahatsız olduğunda diğer organları da bu yüzden uykusuzluğa ve hummaya tutulan bir vücut gibidir.”⁵³</p>	<p>-İnanan bir kimse Hz. Peygamberin bu hadisinin kendisi için ne anlam ifade ettiğini kavramalıdır.</p> <p>-Kişi, müminlerin birbirlerini sevmesinin, şefkat göstermesinin ve korumasının bilinci ile hareket etmelidir.</p> <p>-Müminlerin bu ilkelere uymaları ve bu çerçevede hareket etmeleri organlar arasındaki ahenk benzetmesi ile anlatılmıştır. Bu ise hayatî bir husustur.</p>	<p>-Bireysel hayatında bu ilkeleri içselleştiren ve bunları davranış haline getiren bir kimse, komşusuyla, mahallesinde bulunan kimselerle, yaşadığı şehirdekilerle ve ülke çapında bu bilinçle hareket etmek durumundadır.</p>	<p>-Bireysel ve toplumsal hayatta müminlerin birbirleri ile nasıl bir davranış içerisinde olması gerektiği ile ilgili bu rivayet aynı zamanda, evrensel nitelikte dünyadaki bütün Müslümanların hadiste yer alan hususları da göz önünde bulundurarak, ekonomik, sosyal ve siyasî ilişkilerini bu çerçevede geliştirmeleri gerekir.</p>

⁵³ Buhârî, 78. Edeb.27, 1,77-78.

Her hangi bir hadisteki bireysel, toplumsal ve evrensel ilkeleri tespiti yönelik eğitim-öğretim faaliyetleri yapılırken, farklı yöntemlerin ve kavramların kullanılması mümkündür. Önemli olan son Peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in hadislerinde yer alan ilkelerin bireysel hayata sıkıştırılmadan sözü elden ilkeler boyutu ile de ele alınmasıdır. Bu yolun Hz. Peygamber misyonunun daha iyi anlaşılması ve onun hadislerindeki ilkeleri ile aramızda yaşayan bir örnek olma durumunun sürekliliğine katkı sağlayacağı muhakkaktır.

4. Hadis Öğretiminde Bütüncül Bir Yaklaşımı Esas Alma

Hadis öğretiminde bütüncül bir yaklaşımın esas alınması; Kur'an-hadis, hadis-hadis ve hadislerin mahiyetinin daha iyi anlaşılması açısından diğer ilmi disiplinlerle olan ilişkisini ifade etmektedir. Hadis öğretiminin daha etkin ve verimli olabilmesi için kavram çalışması ne kadar önemli ise bütüncül yaklaşımın öğretim kademelerinin çeşitli basamaklarında uygulanması en az o kadar önemlidir. Elbette bütüncül yaklaşım konusunda öğreticinin ön hazırlık yapması ve öğretime konu yaptığı hadis/hadisler hakkında bilgi toplanması hiç şüphesiz başarı oranını artıracak bir durumdur. Son yıllarda bu anlayış değişmeye başlamış olsa da, genel olarak "Kur'an ayırdır, hadis ayırdır" kanaati günümüzde mevcudiyetini devam ettirmektedir. Ancak son yıllarda yazılan bazı eserlerde hadislerin öğretiminde Kur'an sünnet bütünlüğüne eskiye nazaran daha fazla dikkat edildiği de malumdur.⁵⁴ Kur'an hadis bütünlüğünün dikkate alınması, hadis öğretiminin yapıldığı her mekânda veya öğretim kurumunda farklı olabilir. Örneğin ilköğretim seviyesindeki bir öğrenci grubu ile bir hadisin anlaşılmasına yönelik bir çalışma yapılıyorsa, öğretime konu yapılabilecek hadisin öğrencilerin seviyesine, kavramlara vukufuna göre seçilmesi önemli bir basamaktır. Eğitiminin, öğrencileri ile birlikte hadisi anlamaya yönelik çalışmalarını neticesinde tespit ettikleri ilkeleri, daha önceden veya mümkünse o anda sınıf ortamında belirlediği ayetlerle ilişkilendirmesi önemli bir husustur. Çünkü yöntemi öğreticisinden öğrenen öğrenciler, yöntemi öğrenmekle kalmayıp, Hz. Peygamberin sahih sünnetinin Kur'an'la bir bütünlük içerisinde olduğunu kendi uygulamaları ile görmüş olacaktırlar. Daha önce de ifade edildiği bütüncül yaklaşımın birinci basamağı denebilecek Kur'an hadis bütünlüğü uygulama şekilleri, hadis öğretiminin yapıldığı ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ayrı, İmam Hatip

⁵⁴ Örneğin M. Hayri Kırbaoğlu'nun, *Eskimez Yeni Hz. Peygamberin Sünneti*, adlı eser, Kur'an hadis bütünlüğüne örnek olabilecek niteliktedir. Otto Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2010; Ayrıca bkz., Ertürk, Mustafa, *age*, s.307-316.

Liselerinde, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği bölümleri ve İlahiyat Fakültelerinde okutulan hadis derslerinde veya yaygın din öğretimi yapılan bütün birimlerde de daha farklı olabilir. Bu farklılık işin mahiyeti ve metodu bakımından olmayıp, öğretime konu yapılan hadislerin sayısı veya öğrenci seviyeleri ile ilgilidir.

Hadis öğretiminde, göz önünde bulundurulmasında yarar olduğu düşünülen diğer bir bütüncül yaklaşım şekli ise hadis-hadis bütüncüllüğüdür.⁵⁵ Kanaatimizce bu bütüncüllük şekli daha ziyade hadis ilminde alt yapısı olan veya daha ileri kabul edilebilecek hadis öğretiminin yapıldığı öğretim kurumlarında olabilir. Çünkü aynı konu ile ilgili birden çok rivayeti tespit etmek, bunları senet ve metin bütünlüğü açısından değerlendirmek, kısa bir zamanda olabilecek bir öğretim faaliyeti değildir. Özellikle ilköğretim kurumlarında, yaygın eğitim mekânlarında, eğitimci veya vaizlerin sıhhat bakımından herhangi bir problemi olmayan ve tartışmalara zemin olmayacak sahih hadisleri seçmeleri daha uygun bir durumdur. Bunun tersi bir yaklaşım, hadislerin anlaşılması çabasından çok, hadisler kanalıyla kafaların karışması ve Hz. Peygamberin sünnetinin yanlış anlaşılması gibi bir sonucu ortaya çıkarabilir. Özetle hadis öğretimi yapan kimselerin hangi mekânda, hangi yaş grubuna ne derecede hadis öğreteceklerini önceden tespit etmeleri verimlilik açısından önemlidir.

Hadislerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, diğer bilim dalları ile hadislerin ilişkilendirilmesini de ifade eder. Bir rivayet ister sahih ister uydurma olsun söylenen ortamın özelliklerini ve yapılan tartışmaların mahiyetini ifade eder. Dolayısıyla hadis metinlerini değerlendirirken hadis, tarih, filoloji, psikoloji ve tıp vb. hayata dair bütün bilimlerin verilerini göz önünde bulundurmamak, daha sağlıklı sonuçların ortaya çıkmasına yardımcı olabilir. İnsanın sosyal bir ortamda yaşaması ve dış görünüşü yanında, bir ruha da sahip olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda, hadislerin tarih, sosyoloji ve psikoloji alanları ile ilişkisi kendiliğinden ortaya çıkar. Aynı şekilde insanı beden ve ruhen ilgilendiren bütün disiplinleri de bu çerçevede düşünmek mümkündür. Her ne kadar hadislerin anlaşılmasına yönelik sözü edilen hususların, her eğitim kurumunda ve herkes tarafından bir uygulama alanı bulması söz konusu değilse de, özellikle hadis eğitim-öğretiminde belli bir seviyeye gelmiş eğitimcilerin bunları göz önünde bulundurmaları, hadisleri anlamada bütüncül yaklaşımın önemi açısından gerekli bir durumdur. Hz. Peygamberden sahih olarak geldiğine kanaat getirilen bir hadisin, çeşitli

⁵⁵ Bkz., Ertürk, Mustafa, *age*, s.316-323.

bilim dalları ile mümkün olduğu kadar irtibatlandırılması, Hz. Peygamberin misyonu açısından da önemlidir.

Belli bir konuyla ilgili hadislerin, Kur'an, sünnet ve diğer disiplinlerle bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesi, Hz. Peygamberin evrensel nitelikteki mesajlarının doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Böylece hadisler arasındaki çelişkiler ve hangi olaya binaen söylendiği gibi hususlar daha kolay tespit edilebilir. Bu ve benzer faydaların sağlanması için, hadis öğretimi yapanların sözü edilen hususlara dikkat ederek, kendi metod ve çabalarını da ilâve ederek hadis öğretimi yapmaları daha yararlı olabilir.

Sonuç

Hadis öğretimi, Hz. Peygamberden bizlere miras kalan sözlerinin öğretimi anlamına geldiği için bu mirasın iyice öğretilmesi, bunlardan bireysel, toplumsal ve evrensel değerler üretilmesinin önemli olduğu düşüncesindeyiz. Dolayısıyla hadisleri öğretme konumunda olan kimselerin dikkatli ve ilkeli davranarak hangi yaş grubuna veya seviyeye ders verdiklerinin bilinci ile hareket etmeleri durumunda bu hususta daha da verimli olacakları muhakkaktır.

Hadis bilgisi bakımından yeterli bir birikime sahip olduğu düşünülen kimselerin eğitiminde senet ve metin ilişkisine dikkat edilerek, bir hadisin değerlendirilmeye tabi tutulabilmesi için mutlaka senedinin olması gerektiği göz önünde bulundurulmalı ve senet bakımından yeterli kabul edilen hadisin ise metin kritiğine geçilmesi bu işin gerekliliği açısından önemli görülmektedir. Bu yol, toplumun her yaş grubuna veya kesimine uygulanabilecek bir yöntem olarak düşünülmemelidir.

Hadislerin daha iyi anlaşılması için hadiste yer alan kavramların günlük hayata ilişkilendirilerek verilmesi, öğretimin daha kalıcı olması ve Hz. Peygamberin sünnetinin aktüel değerini koruması açısından önemlidir. Kavram çalışması yapılırken, öğrencilerin bilgi seviyelerinin ve kavramların onların dünyalarında ne anlam ifade ettiği gibi hususların göz önünde bulundurulması yararlı olabilir. Özellikle İlköğretim seviyesindeki öğrencilere veya bu konularda yeterli bilgiye sahip olmayan kimselerle hadis öğretimi yapılırken kavramların muhatapları tarafından yeterince algılanıp algılanmadığına dikkat edilmelidir.

H. Peygamberin sahih sünnetini içeren hadislerin öğretiminde, ondan bizlere nakledilen sözlerinin bireysel, toplumsal ve evrensel değerler içerdiğinin farkında olmak, bunların yaşatılmasının H. Peygamberin de kıyamete kadar yaşaması anlamına geldiği bilinci ile hareket etmek, bu işle uğraşan her eğitimcinin öncelikleri arasında olmalıdır.

H. Peygamberin hadislerinin öğretiminde bütüncül yaklaşımın önemine binaen, Kur'an başta olmak üzere insanlığın hizmetinde olan diğer ilmî disiplinlerden de azamî derecede yararlanmak, parçacı yaklaşımın önüne geçmek açısından önemli görülmektedir. Her ne kadar bir konudaki farklı rivayetler göz önünde bulundurularak hadis öğretimi yapmak, hem öğrenci profili hem de bilgi birikimi bakımından belirli bir seviye gerektirse de, en azından hadis bilgisi bakımından yeterli seviyede olmadığı düşünülen kimselerle hadis öğretimi yapılırken de onların seviyelerine uygun bir tarzın uygulanmasının gerekli olduğu söylenebilir. Bilgi birikimi göz ardı edilerek yapılacak bir hadis öğretiminin istenilen düzeyde olması söz konusu değildir.

Kaynakça

Azımabâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, (I-XIV), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut/Lübnan, 1411/1990.

Bağcı, H. Musa, *Hadis Tarihi*, (H. İlk Üç Asır), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

Bağcı,*İnsanın Kaderi, Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.

Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, (I-VIII), Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992.

Canikli, İlyas, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*, Medrese Yayınları, İstanbul 2006.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Nasıl Okunur Okutulur?*, Erkam Matbaası, İstanbul 2003.

Ebû Davud, Suleyman b. el-Eş'as, *es-Sunen*, (I-V), Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

Ertürk, Mustafa, *Sünnetin Güncelleştirilmesine Doğru-Nebevî Sünnetin Evrensel Dinamizmi: Sünnetin İhdası-, İlahiyât*, Ankara 2005.

....., Mustafa, *Metin Tenkidi*, (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği), 2. Baskı, Fecr Yayınları, Ankara 2011.

Hatîb el-Bağdâdî, *Şerafu Ashabi'l-Hadîs*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf en-Nemerî, *Câmiu'l-Beyani'l-İlm*, Mısır ?.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr, *el-Musannaf*, (I-XV), Bombay 1402/1981.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Tehzîbu't-Tehzîb*, (I-XII), 1. Baskı, Dâru Sadır, Beyrut 1327.

İbn Hibban, Ebû Hatim, Muhammed b. Hibban b. Ahmed, *es-Sikât*, (I-IX), (Tah: Seyyid Şerefüddin Ahmed), 1. Baskı, Muessesetu'l-Kutubi's-Sakafiyye, Haydarâbâd 1401/1981.

İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*, (I-IX), Leyden 1322.

Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler, Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975.

Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İstanbul 1998.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Fecr Yayınları, Ankara 1993.

-----, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999.

-----, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyât, Ankara 2002.

-----, M. Hayri, *Eskimez Yeni Hz. Peygamberin Sünneti*, 3. Baskı, Otto Yayınları, Ankara 2010.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1998.

-----, Talat, *Hadis Usûlü*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1998.

Muslim, İbnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (I-III) Çağrı Yayınları, İtanbul 1413/1992.

Nuaym b. Hammad el-Mervezî, *Kitabu'l-Fiten*, (I-II), Mektebetu't-Tevhîd, 1. Baskı, Kahire 1412/1991.

Polat, Selahaddin, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

Razî, Abdurrahman b. Ebî Hatim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, (I-IX), Haydarabâd 1372/1952.

Serahsî, *el-Uşûl*, Beyrut 1973.

Suyûtî, Celâleddîn, *Tedribu'r-Ravi*, (Tah: Abdulvehab Abdullatif), Mısır 1966.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

ez-Zehbî, Ahmed b. Osman, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Haydarabad 1375-77.

....., *Mizânu'l-i'tidal*, (I-IV), Dâru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1. Baskı, 1382/1963.

Abstract

Some Thoughts Regarding Hadith Education

The effort to understand the words of Mohammed, which take an important place for constituting a source regarding the religion after the Koran, is tried to be sustained by the Moslems since the period of the Sahabe (companions of the Prophet Mohammed). And during the later periods, the educational activities for understanding the hadith continued increasingly at different institutions and locations.

And today, the efforts to understand the hadith are continued in different sections of primary and secondary education institutes and departments of universities and under various names of course according to the levels of students and the attributes of institutions. And these efforts are important considering the mission of Mohammed, the Universal Islamic Prophet.

In this writing, the importance of the activities for understanding the hadith based on charter and text critics, some thoughts regarding what to do in order to increase the efficiency of hadith education are mentioned. In the frame of these thoughts, it is pointed on that the notions in the hadith, subject of the education, are given whilst being associated with daily living, on being aware of that the words of Mohammed, transferred to us, contain individual, social and universal values. In virtue to the importance of integrated approach at hadith education, the importance of, lead by Koran, benefiting from other scientific disciplines in order to prevent a partial approach at understanding the hadith is highlighted.

Keywords: Hadith, Charter-Text, Education, Notion, Integrated Approach

